

DREPT EUROPEAN

CONDIȚIILE DE ADMISIBILITATE A CERERILOR LA CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI (I)

Olga PISARENCO,
doctor în drept, avocat,
formator INJ,
conferențiar universitar, UTM

SUMAR

Curtea Europeană a Drepturilor Omului reprezintă o șansă de a obține dreptatea, îndeosebi pentru persoanele care se consideră lezate în drepturi de către o instanță de nivel național. Adresarea la Curte se face, de regulă, prin depunere de recurs împotriva unei hotărâri judecătorești naționale irevocabile. Totodată, se poate de adresat Curții și în alte cazuri, spre exemplu - atunci când legislația națională nu oferă posibilitatea exercitării unui recurs efectiv. Prezentul studiu vine să identifice și să analizeze diversitatea condițiilor de formă, de conținut și de procedură, precum și condițiile prealabile obligatorii sesizării, necesare de urmat pentru a asigura admisibilitatea cererii la Curte.

Cuvinte-cheie: *drepturile omului, cerere individuală, admisibilitate, inadmisibilitate, hotărâre definitivă, recurs, recurs efectiv, recurs individual, recurs intern, victimă.*

Dreptul la recurs efectiv este unul dintre cele mai efective mijloace de protecție a drepturilor omului, fiind elementul-cheie al sistemului de control stabilit de CEDO. Pentru prima dată în istoria dreptului internațional a fost creat dreptul unui individ de a trage la răspundere statele, în fața unui tribunal internațional, pentru presupusele încălcări ale obligațiilor lor internaționale asumate. Nicio altă procedură internațională n-a permis vreodată indivizilor să aibă acces direct la un tribunal internațional înzestrat cu puterea de a pronunța hotărâri care să aibă un caracter obligatoriu din punct de vedere al dreptului internațional [2, 56-57].

Principala sarcină a Curții este de a asigura respectarea angajamentelor care decurg pentru statele părți

THE ADMISIBILITY CRITERIA TO THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (1)

SUMMARY

European Court of Human Rights is a chance to be heard, especially for people who consider themselves wronged in their rights by a national court. Addressing the Court is usually done by filing an appeal against a judgment of the national final. However, it can be referred to the Court in other cases, for example where national legislation does not offer the possibility of exercising an effective remedy. That is why this study comes to identify and analyze the diversity of formal, content and procedure criteria, and mandatory referral preconditions needed to be followed to ensure admissibility in court.

Keywords: *human rights, individual application, eligibility, admissibility, final judgment, appeal, appeal effectively appeal individually, domestic remedy, victim.*

la Convenție. Sesizarea Curții privind încălcarea drepturilor și a libertăților garantate de Convenție se poate face fie de un stat parte, prin înaintarea unei cereri interstatale, fie de un particular – prin înaintarea unei cereri individuale.

În prima parte a acestui studiu vom face o prezentare a parcursului cererii la Curte sub aspectul examinării admisibilității și vom analiza particularitățile introducerii cererilor individuale, sub aspectul respectării condițiilor de formă și de conținut, inclusiv unele cerințe de procedură, care trebuie urmate/respectate în procedura Curții. În cea de a doua parte a studiului (va fi publicată în numărul următor al Revistei INJ) vom analiza condițiile prealabile obligatorii sesizării, necesare de urmat pentru a asigura admisibilitatea cererii la Curte.

Scrisoarea inițială adresată Curții trebuie să cuprindă elementele esențiale ale cererii și, dacă este posibil,

să nu aibă un volum mai mare de trei sau patru pagini.* Ea trebuie să conțină numele, adresa, data și locul nașterii reclamantului, să exprime, cât se poate de succint, esența încălcării și articolele din Convenție care pretind că ar fi fost încălcate. Este esențial ca în cererea inițială să fie explicat, într-un limbaj simplu și clar, de ce situația litigioasă duce la o încălcare a Convenției. Atunci când scrisoarea sau formularul cererii inițiale seamănă cu o masă de informații brute, judecăți de valoare și susțineri neîntemeiate, juristul Curții cu greu o poate parcurge și identifica o problemă ce ține de Convenție. Se poate întâmpla ca juristul să nu reușească să identifice vreo chestiune de fond și, din acest motiv, să recomande ca cererea respectivă să fie respinsă de către comitetul constituit din trei judecători. În acest caz, culpa nereușitei de a explica limpede problema legată de Convenție revine reclamantului/reprezentantului reclamantului.

Răspunsul Curții va consta în transmiterea formularului-tip de cerere, precizând dacă vreunul din aspectele cererii ar putea fi declarat inadmisibil sau dacă vreo cerere similară este pendinte pe rolul Curții. La fel, Curtea oferă un termen, de obicei de șase săptămâni, pentru returnarea formularului de cerere completat, respectarea căruia face ca cererea să se considere depusă la data înregistrării inițiale. Dacă reclamantul comunică prin intermediul unui reprezentant, Curtea îi va trimite acestuia un formular de procură, care trebuie semnat și returnat. La fel, Curtea îi amintește reclamantului de obligația de a informa Curtea despre orice schimbare de adresă sau alte date relevante pentru cerere [2, 97-99].

Urmează **expedierea formularului de cerere completat integral**, conform cerințelor indicate în art. 46 pentru cererile interstatale și, respectiv, pentru cererile individuale în art.47 din CEDO. Nerespectarea acestor cerințe va duce la neînregistrarea cererii.

Primirea/înregistrarea cererii de către grefa Curții se dispune oficial la primirea formularului completat, reținând data înregistrării primei scrisori** adresate Curții și se alocă un număr de referință dosarului.

*De regulă, cererea se adresează pe un formular special, care poate fi luat de pe site-ul Curții: www.echr.coe.int; totuși, un reclamant își poate expune plângerile sale printr-o scrisoare obișnuită, iar dacă aceasta nu cuprinde toate informațiile necesare conform art.47 din Regulament, grefa poate invita reclamantul să completeze formularul pertinent. Instrucțiunile practice privitoare la cererea introductivă de instanță, emise de președintele Curții la 1 noiembrie 2003 [5], permit trimiterea cererii prin fax (+00 33 (0)388412730); totuși, într-o asemenea situație, reclamantul trebuie să trimită prin poștă exemplarul original al scrisorii semnat în termen de 5 zile de la expedierea faxului; data la care cererea ajunge la grefa Curții este aplicată pe originalul cererii cu o ștampilă specială a grefei [1, 1204].

**Data primei comunicări prin care este expus obiectul cererii reclamantului este luată în considerare pentru a se verifica îndeplinirea condiției termenului de 6 luni de la data rămânerii definitive a ultimei hotărâri interne obținute

Scrisoarea grefei, care confirmă primirea cererii, indică numărul de referință, care trebuie citat în întreaga corespondență viitoare, și data la care se consideră că a fost introdusă cererea [2, 107].

Reclamantul trebuie să dea dovadă de diligență în purtarea corespondenței cu grefa Curții, deoarece o întârziere de 6 luni în a răspunde la o anumită solicitare sau absența unui răspuns va fi considerată ca un semn ce indică faptul că el nu mai înțelege să-și mențină cererea, după cum nerespectarea exigențelor față de cuprinsul cererii și nefurnizarea informațiilor solicitate de grefă pot antrena neexaminarea cererii de către Curte, care va proceda la distrugerea dosarului respectiv [1, 1205].

Efectul introducerii cererii constă în investirea Curții cu examinarea unui recurs individual, nu și în apariția efectului suspensiv asupra hotărârii interne.

Însă, Curtea poate dispune aplicarea măsurilor provizorii până la soluționarea cauzei.***

Cererea primită și înregistrată este transmisă acelei secții a Curții care are drept atribuție administrarea cauzelor din statul reclamantului. Cauzele evident inadmisibile sunt examinate de un judecător unic și pot fi radiate de pe rol, declarate inadmisibile sau înaintate unui comitet în vederea examinării suplimentare. Dacă este admisibilă, cauza poate fi examinată în continuare, fiind transmisă formațiunilor jurisdicționale superioare, după caz.

Grefa poate solicita reclamantului să furnizeze **informații sau documente suplimentare**. Neîndeplinirea acestei cerințe poate atrage următoarele:

- neexaminarea cererii;
- declararea cererii ca inadmisibilă;
- radierea de pe rolul Curții.

Răspunsul cu întârziere la corespondența cu partea Curții sau absența unui răspuns pot fi considerate indicii că reclamantul nu mai este interesat de introducerea cererii.

Admisibilitatea poate fi stabilită de un judecător unic sau de un comitet și, în aceste cazuri, nu au loc audieri. Cu privire la admisibilitate și fond, se poate decide separat de o cameră sau de Marea Cameră. Se poate decide cu privire la ambele aspecte deodată, conform art.19 alin.(3) din CEDO, și în acest caz poate avea loc o audiere, pentru a ajuta în cadrul unei problematice complexe sau dacă se preconizează că hotărârea va avea un impact semnificativ asupra legislației naționale sau asupra practicii juridice dintr-un stat pârât.

De regulă, o decizie negativă privind admisibilita-

în cauză. Din momentul acestei prime comunicări, grefa deschide un dosar al cărui număr trebuie menționat pe toată corespondența ulterioară purtată cu instanța europeană [1, 1204].

***Pentru detalii a se vedea: Bîrsan C. op.cit., p.1212-1213.

tea este adoptată din motivele cele mai evidente. Prin urmare, faptul că unele aspecte nu au fost tratate explicit nu constituie o indicație că acestea nu au prezentat, la rândul lor, probleme. Decizia de admisibilitate luată de o cameră sau de Marea Cameră va fi motivată și publicată în baza de date HUDOC. Împotriva unei decizii de inadmisibilitate nu se poate face recurs [4].

Particularitățile care vizează introducerea cererilor individuale. Potrivit art.34 din CEDO, *Curtea poate fi sesizată printr-o cerere de către orice persoană fizică, orice organizație neguvernamentală sau de orice grup de particulari care se pretinde victimă a unei încălcări de către una dintre înaltele părți contractante a drepturilor recunoscute în Convenție sau în protocoalele sale. Înaltele părți contractante se angajează să nu împiedice prin nicio măsură exercițiul eficace al acestui drept* [3, 34].

Acest articol reglementează posibilitatea intentării unei acțiuni specifice în justiție, ce tinde la apărarea unui drept stabilit de Convenție și care poate fi denumită „*recurs individual*”, iar cererea individuală formulată de reclamant în condițiile prevăzute de Convenție reprezintă punerea în valoare a dreptului subiectiv procesual de a acționa, adică a dreptului de a introduce un recurs individual, materializat în cererea de chemare în judecată în fața instanței europene [1, 1149].

Obiectul cererilor individuale îl formează raporturile dintre indivizi și state, prin recunoașterea capacității procesuale active a individului în „acțiunea” pe care acesta o poate formula împotriva unui stat contractant pentru încălcarea de către autoritățile acestuia a unui drept pe care el îl garantează [1, 33].

Subiectele cu drept de sesizare sunt: orice persoană fizică, orice organizație neguvernamentală sau orice grup de particulari care se pretinde victimă a unei încălcări de către una dintre înaltele părți contractante.

Reclamant poate fi un particular, iar *pârât* întotdeauna va fi un stat parte la Convenție. În calitate de *intervenient*, prezentând observații scrise și/sau luând parte la audieri, la procedură poate participa statul al cărui cetățean este reclamantul, dacă dorește (*intervenție voluntară*), precum și orice stat parte la Convenție sau persoană interesată, alta decât reclamantul, în interesul bunei administrări a justiției, la inițiativa președintelui Curții (*intervenție la invitație*).

Lipsește condiția capacității juridice a reclamantului, specifică dreptului civil. Minorul, incapabilii și deținuții pot sesiza instanța europeană în aceleași condiții cu persoanele care au capacitatea civilă deplină.

Este irelevantă cetățenia reclamantului, deoarece pot formula cereri în fața Curții atât cetățenii statului pârât, cât și cetățeni străini și apatrizi, cu condiția să se fi aflat sub jurisdicția acestui stat.

Persoanele juridice – asociații, fundații, sindicate, partide politice, societăți comerciale – pot adresa cereri Curții, cu excepția autorităților publice. La fel, *nu*

pot formula cereri individuale colectivitățile teritoriale locale, deoarece sunt organisme de drept public cu atribuții oficiale conferite de Constituție și de legi, fiind, evident, organizații guvernamentale. În schimb, persoanele juridice de drept public, care nu exercită prerogative de putere publică, având o autonomie completă față de stat, pot sesiza CtEDO.

Statutul de victimă a unei violări a Convenției presupune existența interesului de a sesiza Curtea. Pentru a se considera „victimă” în sensul art.34, o persoană trebuie să fi suferit o atingere efectivă și concretă a drepturilor sale prevăzute de CEDO prin decizii ale autorităților naționale (act sau omisiune legislativă) și trebuie să existe o legătură suficient de directă între reclamant și violarea suferită. În cazul persoanelor juridice, trebuie să se pretindă o violare a drepturilor proprii persoanei juridice și nu ale membrilor acesteia, care pot introduce o cerere în nume propriu. Noțiunea de „victimă” presupune conceptul de „victimă reală” (persoană direct afectată), dar cunoaște și conceptul de „victimă indirectă” și cel de „victimă potențială”.

Cererii grupate și mai mulți reclamanți. Dacă un reclamant sau un reprezentant introduce în numele mai multor reclamanți cereri referitoare la fapte diferite, trebuie utilizat un formular separat pentru fiecare reclamant în parte, indicând toate informațiile și documentele necesare referitoare la fiecare reclamant în formularul corespunzător. Atunci când există mai mult de cinci reclamanți, reprezentantul trebuie să trimită, pe lângă formularele de cerere și documentele corespunzătoare, un tabel recapitulativ, care conține numele și coordonatele fiecărui reclamant.

În cazul în care reprezentantul este avocat, acest tabel trebuie trimis și pe suport electronic (CD-ROM sau suport USB). În situația în care cazul se referă la un număr mare de reclamanți sau de cereri, grefa poate solicita reclamanților sau reprezentanților lor să transmită textele observațiilor și declarațiilor sau documentele lor pe cale electronică sau pe o altă cale. Mai mult, Curtea poate solicita reclamanților sau reprezentanților lor să întreprindă alte măsuri care să faciliteze procesarea eficace și rapidă a cererilor. Consecința nerespectării instrucțiunilor grefei cu privire la forma și prezentarea cererilor grupate sau cererilor introduse de către mai mulți reclamanți poate fi neexaminarea acestora de către Curte (a se vedea articolul 47 paragrafele 5.1 și 5.2 din Regulament [8]) [6].

Reprezentanții victimelor. Cererile pot fi făcute personal sau prin reprezentant. Atunci când victima este lipsită de discernământ, Curtea va accepta spre examinare cererile făcute de reprezentanții autorizați în numele ei, dar va cere confirmarea imputernicirii reprezentanților de a acționa astfel. Instanța europeană a decis că, în principiu, o persoană care nu are dreptul de a reprezenta o altă persoană potrivit normelor inter-

ne poate, totuși, în anumite circumstanțe, să acționeze în fața Curții în numele acelei persoane [1, 1154].

Copiii pot formula cereri ei înșiși sau prin mijlocirea părintelui în custodia căruia se află, prin mijlocirea unui tutore sau a unui funcționar oficial desemnat să-i reprezinte, sau pur și simplu prin mijlocirea avocatului lor. Regulile sunt mult mai flexibile, decât cum se întâmplă în general în cadrul legislației naționale.

În afară de cazul în care reprezentantul este un părinte în custodia căruia se află copilul sau un tutore legal, Curtea va solicita dovada autorității persoanei respective de a acționa în calitate de reprezentant. În consecință, un părinte care, după divorț, nu are nici custodia, nici grija sau controlul asupra copiilor, nu poate introduce o cerere în numele acestora, fără a dovedi că dispune de împuternicirea specială de a proceda astfel.

Deși copiii sunt prea mici ca să dea instrucțiuni, Curtea recunoaște vulnerabilitatea copiilor și necesitatea de a le asigura protecția specifică conferită lor prin Convenția ONU pentru drepturile copiilor și Convenția europeană pentru exercitarea drepturilor copiilor. Mai mult ca atât, copiii trebuie să se bucure de sprijinul altei persoane, care să înainteze cererile în numele lor și să le reprezinte interesele [2, 60-61].

Instanța europeană a decis că, în principiu, o persoană care nu are dreptul de a reprezenta o altă persoană potrivit normelor interne poate, totuși, în anumite circumstanțe, să acționeze în fața Curții în numele acelei persoane. În privința minorilor, Curtea a arătat că ei i se pot adresa în mod direct, și cu atât mai mult atunci când sunt reprezentați de mamă, care se află în conflict cu autoritățile, deoarece ea critică deciziile luate de acestea și conduita lor în privința drepturilor garantate de Convenție. În cazul unei situații conflictuale privitoare la interesele minorului între părintele biologic și persoana investită de către autorități cu tutela copilului minor există riscul ca anumite interese ale minorului să nu fie niciodată aduse în fața Curții, ajungându-se astfel la situația ca minorul să fie lipsit de protecția efectivă a unui drept pe care Convenția i-l garantează. Așa fiind, chiar dacă mama a fost privată de autoritatea părintească, de altfel – una din faptele generatoare ale litigiului pe care ea l-a adus în fața instanței europene, tocmai calitatea sa de mamă biologică este suficientă pentru a-i conferi „calitatea procesuală activă” de a acționa în numele copiilor ei, spre a le proteja interesele [1, 1154].

Decesul reclamantului sau al victimei. Rudele cele mai apropiate pot depune o cerere în numele persoanei decedate sau să mențină o cerere în numele unei persoane care a decedat în timpul procedurilor. Atunci când reclamantul a decedat după ce a introdus o cerere, aceasta din urmă nu este radiată automat de pe lista cauzelor pendinte pe rolul Curții. Dacă urmașii doresc să mențină cererea, atunci ei pot face acest lucru în ca-

zul în care natura specifică a cererii demonstrează că urmașii au un interes legal sau dacă Curtea consideră cererea de importanță generală ori de o relevanță mai largă. În cazul în care urmașii nu pot dovedi un interes material specific în ceea ce privește cererea (sau faptul că aceasta este de interes general), atunci ea va fi radiată de pe rolul Curții, în mod special – dacă urmașii nu sunt „rude apropiate” (părinți, soți ori copii). Deseori, problema dacă o cerere poate fi continuată de către un urmaș este determinată de faptul dacă, în urma decesului, urmașul poate fi considerat, într-o măsură oarecare, ca având calitatea de victimă [2, 61-62].

Calitatea de părât o pot avea doar statele, deoarece numai statele sunt părți la Convenție și numai ele pot comite încălcări. În cereri trebuie să se susțină că un stat, care este parte la Convenție, nu și-a onorat obligațiile asumate. Nu pot fi făcute cereri împotriva atitudinii persoanelor sau instituțiilor de drept privat, deoarece Curtea nu este o curte de apel împotriva hotărârilor instanțelor naționale [2, 66-67].

Conținutul cererii individuale este precizat de art.47 din Regulament [8], potrivit căruia ea trebuie să cuprindă:

1. *Numele, data nașterii, naționalitatea, sexul, profesia și adresa reclamantului.* Aceste date trebuie obligatoriu a fi indicate, chiar și atunci când reclamantul nu dorește dezvăluirea identității sale. În acest caz, reclamantul trebuie să precizeze dorința de a fi păstrat anonimul și să prezinte o expunere a motivelor care justifică derogarea. În cazuri excepționale și temeinic justificate, președintele camerei poate autoriza anonimul.

2. *Numele, profesia și adresa reprezentantului său, dacă este cazul.*

3. *Partea sau Părțile contractante împotriva căreia (căroră) este îndreptată cererea.*

4. *Expunere succintă a faptelor.* În acest compartiment se oferă detalii clare și concise asupra faptelor, descriind evenimentele în ordinea în care s-au produs. Dacă este posibil, vor fi prezentate date exacte, iar dacă cererea se referă la câteva puncte ale Convenției, atunci fiecare chestiune se prezintă separat.

5. *Expunere succintă a pretenției sau a pretenșilor violări ale Convenției și a argumentelor pertinente.* În această secțiune se oferă o explicație limpede asupra modului în care faptele detaliate mai sus conduc la încălcarea unuia sau a mai multor articole din Convenție sau protocoalele sale. În cazul în care se pretinde încălcarea mai multor articole, fiecare articol trebuie analizat separat. Dacă reclamantul nu indică un anumit articol din Convenție în formularul de cerere, atunci nu-l va mai putea preciza ulterior.

6. *Expunere succintă privitoare la respectarea de către reclamant a criteriilor de admisibilitate* prevăzute de art.35 alin.(1) al Convenției (epuizarea căilor interne de

atac și respectarea termenului de 6 luni). În formular se solicită detalii, în special – date cu privire la toate deciziile relevante ale instanțelor judiciare interne, cât și alte decizii administrative semnificative, inclusiv decizia definitivă. În plus, reclamantul trebuie să precizeze dacă există vreo altă cale de recurs sau apel pe care n-a folosit-o și, dacă este așa, de ce aceasta n-a fost urmată.

7. *Expunerea obiectului cererii*, adică ce dorește să obțină reclamantul prin introducerea cererii. În general, secțiunea include detalii sub următoarele titluri separate:

- a) nefinanciare (abrogarea unei legi sau modificarea unei practici administrative etc.);
- b) despăgubire pecuniară sau nepecuniară;
- c) cheltuieli de judecată.

8. *Declarația privitoare la alte proceduri internaționale*, în care se menționează dacă reclamantul a supus cererea sa unei alte instanțe internaționale de anchetă sau de reglementare. Dacă același reclamant a fost supus anterior unei alte proceduri de anchetă sau de reglementare internațională, atunci numele instituției internaționale și informații complete în privința procedurilor respective trebuie furnizate în această rubrică a formularului. În plus, Curtea va solicita copii ale hotărârilor relevante și ale altor documente, dacă există.

9. *Anexe*. La formularul cererii urmează a se anexa copii de pe toate documentele pertinente și, în special, de pe deciziile judiciare sau de altă natură privitoare la obiectul cererii. Curtea nu posedă o bibliotecă atotcuprinzătoare care să conțină legislația fiecărui stat, așa că trebuie să i se pună la dispoziție copii lizibile ale legilor, culegerilor de jurisprudență etc. Întrucât aceste documente ar putea fi voluminoase, ele trebuie aranjate, indexate și numerotate cu grijă, dacă este posibil. Deși e necesar de furnizat copii ale tuturor documentelor relevante, este important să se acționeze rațional și documentele să fie restrânse la cele strict relevante. Dacă unele documente colaterale devin importante, atunci acestea pot fi întotdeauna depuse ulterior, la necesitate. Bineînțeles, este esențial ca reclamantul să păstreze o copie a documentelor și a indexului.

10. *Declarația limbii care se preferă*. Limbile oficiale ale Curții sunt engleza și franceza. Grefa redactează corespondența în toate principalele limbi ale statelor părți la Convenție, astfel cererea poate fi scrisă și în limba română. Într-un stadiu ulterior al procedurii, mai precis: dacă guvernul pârât este invitat de către Curte să prezinte observații scrise cu privire la capetele de

cerere, toată corespondența trimisă de către Curte va fi redactată în franceză sau engleză. În plus, reclamantului sau reprezentantului acestuia i se va cere să utilizeze franceza sau engleza în observațiile trimise [7]. Hotărârile Curții sunt întotdeauna publicate în una din cele două limbi oficiale. În practică, va fi pusă la dispoziție și o traducere în limba statului împotriva căruia a fost introdusă cererea.

11. *Declarația și semnătura*. Dacă cererea este semnată de către un reprezentant al reclamantului, atunci ea trebuie să fie însoțită de o procură semnată de reclamant, în afara cazului în care procura a fost deja remisă.

Nerespectarea cerințelor înaintate față de formularea cererii ar putea duce la neînregistrarea și neexaminarea cererii de către Curte.*

În concluzie, menționăm că de corectitudinea completării, formulării și depunerii cererii în fața instanței europene depinde dacă cererea va fi primită și înregistrată de către grefa Curții. Parcurgerea cu succes a acestei etape va duce la examinarea cererii sub aspectul respectării condițiilor prealabile obligatorii sesizării, necesare de urmat pentru a asigura admisibilitatea cererii la Curte.

Referințe bibliografice:

1. Bîrsan C. *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2005, 1888 p.
2. Clements L., Mole N., Simmons A. *Drepturile europene ale omului: înaintarea unei cauze pe baza Convenției*. Chișinău: Cartier, 2005, 544 p.
3. *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, adoptată la Roma, la 4 noiembrie 1950. În: *Tratate internaționale*, Vol. I, p.341, 1998.
4. Curs on-line „*Introducere în Convenția Europeană a Drepturilor Omului*”, plasat pe Platforma HELP a Consiliului Europei.
5. *Instrucțiuni practice privitoare la cererea introductivă de instanță*, emise de președintele Curții Europene pentru Drepturile Omului la 1 noiembrie 2013.
6. http://www.echr.coe.int/Documents/Applicants_Table_ROM.pdf (vizitat la 05.12.2016).
7. http://www.echr.coe.int/Documents/Application_Notes_ROM.pdf (vizitat la 05.12.2016).
8. *Regulamentul Curții Europene pentru Drepturile Omului, cu amendamentele din 1 iunie 2015*.

*Pentru detalii, a se vedea: Clements L., Mole N., Simmons A. op.cit., p.100-107.

